

Examples Of Use Except The Context Of The Verse Of The Prophet And Companions

Mehmet KURT*

Abstract

One of the most important points to be careful about correctly understanding any word in written and spoken texts is to pay attention to the context of the word. Because the real place where the meaning is revealed is the context in which it is located. This fact is also valid for the Quran. Therefore, it is extremely important to consider the context in which the verses are to be understood correctly.

We are confronted by the fact that the verses were understood by detaching them from the context for various reasons, from the earliest times when the Quran was sent down to the present day. One of the reasons for this is Hz. We think that the Prophet (saas) and the Companions sometimes used verses out of context. But the need for Hz. It is believed that such understandings of the Prophet and the Companions are generally in harmony with the integrity of the Quran, and those who are not in harmony with the Prophet. It should be said that it was corrected by the Prophet (saas) and other Companions. In this study, the examples of using the verses of our Prophet (saas) and his companions out of context will be dwelled on, and from this point of view, at least within the framework of the integrity of Islam and the Quran, it will be tried to draw attention to the possibility of understanding out of context.

Keywords: Hz. Prophet (sav), Companion, Verse, Context, Undestanting.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahâbenin Âyetleri Bağlam Dışı Kullanım Örnekleri¹

* Teacher, Ministry of Education, Yavuz Selim Secondary School Branch of Religious Culture, Kahramanmaraş, Turkey. Doctorate Student, University of Kahramanmaraş Sutcu Imam University, Social Science Institute, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Tafsir, Kahramanmaraş, Turkey. Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Yavuz Selim Ortaokulu Din Kültürü, Kahramanmaraş, Türkiye. Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmâm Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Bilim Dalı, Kahramanmaraş, Türkiye.

mehmedkurt@gmail.com

ORCID 0000-0002-1117-4925

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 14 December / Aralık 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 01 January / Ocak 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 January / Ocak 2021

Volume / Cilt; Issue / Sayı; Pages / Sayfa: 15; 373-392.

Suggested ISNAD Citation: Mehmet Kurt, "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahâbenin Âyetleri Bağlam Dışı Kullanım Örnekleri" *Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 8/15 (Ocak-January 2021), 373-392.

www.dergipark.org.tr

¹ Bu Makale, "Sebepler ve Sonuçları Açısından Kur'an'ı Anlamada Parçacı Yaklaşım" İsmiyle Tamamlanmak Üzere Olan Doktora Tez Çalışmasından İktibasla Hazırlanmıştır.

Mehmet KURT

Öz

Yazılı ve sözlü metinlerde herhangi bir sözü, doğru anlama hususunda dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri, sözün bağlamına dikkat etmektir. Zira anlamın açığa çıktığı asıl yer, içinde bulunduğu bağlamdır. Bu gerçek Kur'ân için de geçerlidir. Dolayısıyla âyetlerin doğru bir şekilde anlaşılmasında, içinde buldukları bağlamın göz önünde tutulması son derece önem arz etmektedir.

Kur'ân'ın nazil olduğu ilk zamanlardan günümüze kadar, çeşitli sebeplerden dolayı, âyetlerin bağlamından koparılarak anlaşılmaya çalışıldığı gerçeği ise karşımızda durmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, Hz. Peygamber (sav) ve sahâbenin bazı durumlarda, âyetleri bağlam dışında kullanmaları olabilir. Fakat gerek Hz. Peygamber'in, gerekse sahâbenin bu tarz kullanımlarının genel olarak Kur'ân bütünlüğüyle uyum içinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu çalışmada Peygamberimizin (sav) ve sahâbenin âyetleri bağlam dışında kullanma örnekleri üzerinde durulacak ve buradan hareketle İslâm ve Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde bağlam dışı anlamının imkânına dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber (s.a.v.), Sahâbe, Âyet, Bağlam, Anlama.

GİRİŞ

Kelimeler ve bunlardan oluşan cümleler, her ne kadar kendi başlarına belli bir anlamı ifade etseler de asıl anlamını içinde yer aldıkları bağlamdan alırlar. Dolayısıyla kelime, cümle veya cümle gruplarının ifade ettiği gerçek anlamı ortaya çıkarmanın yolu, bunların bağlamını bilmekten geçer. Kur'ân âyetlerinin de doğru anlamlarına ulaşmak, âyetlerin, gerek indiği dönemdeki bağlamını (dış bağlam), gerekse metin içindeki bağlamını (iç bağlam) tespit edebilmeye bağlıdır.

Kur'ân âyetlerinin, bağlam dışı anlamalara konu olduğu ve bunun neticesinde farklı anlamların, hatta Kur'ân mesajlarıyla uygun olmayan birtakım anlamların çıkarıldığı bir vakıdır. Kur'ân'ın nüzûlünden günümüze kadar ki süreç incelendiğinde, âyetlerin bağlam dışı anlamalara konu edildiği görülecektir. Tarih boyunca Kur'ân âyetlerinin fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi ilmi ekollerde bağlam dışı anlamalara dayandırılarak yorumlandığı aşikârdır.

Âyetlerin bağlam dışı anlamalara konu edilmesinde birçok etken rol almış olabilir. Kanaatimizce bu sebeplerden biri de hem Hz. Peygamber'in (sav) hem de sahâbenin bu tarz kullanım örnekleri sunmuş olmalarıdır. Bu örneklerin Kur'ân bütünlüğüne aykırı olmadıklarını fakat içinde yer aldıkları âyet veya pasaj bağlamına uygun olmadıklarını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada teferruatına girmeden bağlam kavramı üzerinde kısa açıklamalar yaptıktan sonra, Hz. Peygamber (sav) ve sahâbenin âyetleri bağlam dışı kullanım örnekleri gösterilecek ve bunların Kur'ân bütünlüğü açısından uygunluklarına dikkat çekilerek, böyle bir kullanımın imkânı gösterilmeye çalışılacaktır.²

² Sahâbe, Kur'ân bütünlüğü açısından uygun bulmadığı bağlam dışı kullanımı düzeltmiştir. Buna şu olay örnek olarak verilebilir: "Rivâyet edildiğine göre, Yemen halkından bir kişi İbn Abbas'a (ö. 68/687-88) gelerek İsra suresi 72. "Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır." âyeti

1. Bağlam ve Önemi

Sözlükte bağlam kelimesi “Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı” ve “Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü”³ gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca “bir kelime veya ifadenin anlamını belirlemede katkısı olan koşulların tümü”⁴ şeklinde de tanımı yapılmaktadır. Dilbilimde ise bağlam, “bir ifade veya metinde belirli bir linguistik birimi inceleyen ve takip eden seslerin, kelimelerin veya ibarelerin oluşturduğu bütün” anlamına gelir.⁵

İslâmi ilimlerde özellikle de Kur’ân’ın incelenmesi hususunda bağlam kelimesine karşılık kullanılan kavram siyâk-sibâk kelimeleridir. Bu kavramlarla kastedilen, ilgilenilen kelimenin, âyetin veya pasajın kendisinden önceki ve sonraki kelime, âyet veya pasajla olan irtibatını incelemektir. Siyâk kelimesi: ساق- يسوق- سوقا fiilinin mastarı olup sürmek, sevk etmek, göndermek gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bu manalardan biraz daha farklı olarak ruhun bedenden ayrılması ve ölmek manasına da gelmektedir.⁶ Terim olarak ise “sözün gelişi, ifade tarzı, üslup, tarz, anlatım biçimi” gibi manalarda kullanıldığı gibi, bir terkip olarak siyâku’l-kelam da “sözün gelişi, sevk edilişi” anlamına gelmektedir.⁷ Sibâk kelimesi سبق fiilinin fi’âl vezninde mastarı olup, öne geçmek, bir şeyde öncü olmak, bir şeyi geride bırakmak⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak “bir şeyin geçmişi, öncesi, üst tarafı, başlangıcı, dil açısından bir ifadenin öncesi, yukarısı”⁹ gibi manalarda kullanıldığı gibi; bir terkip olarak sibâku’l-kelam, “sözün ilk halindeki bağlantısı, sözün evvelinde geçenden çıkan mana”¹⁰ anlamında kullanılır.

hakkında ‘bana bir şey söyle ahirette nasıl kör olur’ der. İbn Abbas o kişiye meseleyi anlamadığını, âyetin sibâkını, 66. âyetten okumasını ister ve adam 70. âyete kadar okur, İbn Abbas bunun üzerine, ‘kim ayan beyan gördüğü Allah’ın insanlara verdiği bu dünya lütfuna karşı kör kesilir görmezse, o ayan beyan görülmeyen ahiret işinde kördür, yolunu daha da şaşırmıştır’ der.” Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fî’t-Tefsiri bi’l-Me’sûr*, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkez-i Hicr, 1424/2003), 9/405; Mevlüt Erten, “Tefsirde Sahâbenin Öznelliği”, *Kur’ân ve Sahâbe Sempozyumu (Sivas, 22-23 Mayıs 2015)*, ed. Hasan Keskin ve Abdullah Demir (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2016), 188.

³ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Bağlam”, erişim: 08 Aralık 2020, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁴ Ahmet Öz, *Kur’ân’ı Anlamada Bağlam*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 28.

⁵ Mustafa Ünver, “Kur’ân’ı Kerim’in Anlaşılmasında Siyâk-Sibâkın Önemi”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu (Samsun 22-23 Ekim 1992)*, (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1992), 102.

⁶ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn-i Manzur, “Svk”, *Lisânu’l-Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab ve Muhammed es-Sadık el-Ubeydi, 18 cilt (Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1419/1999), 6: 434-438.

⁷ Ali Bakkal, “Kur’ân’ı Anlamada Siyâk-Sibâkın Önemi”, *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, ed. Bilal Gökkr v.dğr., (Ankara: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, 2009), 12.

⁸ Halil bin Ahmed, “Sbk”, *Kitâbu’l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye, 1424/2003), 2: 214., İbn-i Manzur, “Sbk”, *Lisânu’l-Arab*, 6:160-161.

⁹ Bakkal, “Kur’ân’ı Anlamada Siyâk-Sibâkın Önemi”, 13.

¹⁰ Abdullah Yeğin, “Sibâk”, *İslâmî, İlmî, Edebî, Felsefî Yeni Lûgat*, (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 2008), 909.

Bağlamın ne olduğunu ve de hangi unsurları içine aldığını ifade eden açıklamalar da göstermektedir ki bağlamla ilgili yapılan tanımlar bağlamın içine aldığı unsurları tamamıyla ortaya koyma açısından yeterli gözükmemektedir. Aynı yetersizlik siyâk-sibâk kavramları için de söz konusu olmaktadır. Çünkü mana olarak sözün, evveli ve sonrasıyla ilgisini ortaya koymak olan bu terkip, anlam bakımından dar bir alana sıkıştırılmaktadır. Bu haliyle de siyâk-sibâk ya da sadece siyâk kavramlarının 'bağlam' kavramına denk gelmesi mümkün gözükmemektedir. Bu kavramlar bu dar anlamıyla olsa olsa ancak bağlamın bir çeşidi olan 'iç bağlam'a dair hususlardan sadece bir kısmına işaret edebilir. Dolayısıyla anlamanın doğru bir şekilde gerçekleşmesi için Tiyek'e göre bağlamla birlikte şu hususlara da dikkat edilmelidir.

- “Metnin veya sözün dilsel özellikleri,
- Kelime veya cümlenin içinde bulunduğu konu,
- Konunun geneliyle ulaşılmaya çalışılan amaç,
- Konuya hâkim olan temel ilke ve prensipler,
- Konuşan veya yazanın bireysel özellikleri ve yetişme şartları,
- Okuyan ya da muhatapın durumu, özellikleri,
- Kaynak ve alıcının ortaklaşa bildiği ve ifade edilmeyen bilgiler/ön bilgiler,
- Zaman ve mekân faktörleri (tarihsel ve kültürel faktörler),
- Kelime ve kavramların birbiriyle ilişkisini gösteren semantik alan,
- Metnin veya konuşmanın teması hakkında ipucu veren odak kavramlar.”¹¹

Bu hususlardan yola çıkılarak bağlam şu şekilde tarif edilebilir: “Konuşan veya yazanın bildiği ya da mesajına örtük bir şekilde etki eden dolayısıyla da muhatap konumundaki kimsenin de bilmesi gereken mesajın öncesi ve sonrasındaki bilgileri, dilsel özelliklerini, konusunu, amacını, bütünlüğündeki ana fikri, temel ilke ve prensipleri, bu mesajın oluşumuna dolaylı olarak etki eden zaman ve mekân faktörlerini, bireysel özellikleri; mesaj içerisindeki kelime ve kavramlar arası ilişkileri içine alan bütüne denir.”¹² Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere 'bağlam' sadece bir kelimenin veya cümlenin öncesine ve sonrasına bakıp anlamını tayin etmekten ibaret değildir. Anlamanın doğru bir şekilde tespiti için yukarıda zikredilen hususlar da göz önünde tutulmalı ve 'bağlam' daha geniş boyutlarıyla ele alınmalıdır. Bu tanımla metni anlamanın iki önemli ayağı denilebilecek iç bağlam ve dış bağlama dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Zira metni anlama noktasında sadece iç bağlam yeterli olmayabilir. Bu yüzden metnin nasıl bir ortamda ve neden vücut bulduğu, metni oluşturanla metne muhatap olanların bildiği, fakat metne dâhil olmayan hususların anlaşılması gibi durumları ifade eden dış bağlam bilgilerine de ulaşmak

¹¹ Fatih Tiyek, *Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (Kayseri: Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014), 17-18.

¹² Tiyek, *Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, 18-19.

gerekmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, metnin doğru anlaşılması için hem dış bağlam hem de iç bağlam bilgilerine sahip olunmalıdır.

Anlama ile bağlam arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğu son derece aşikârdır. Bağlamından koparılmış bir sözü veya yazıyı anlamak ile bağlamına riâyet edilerek anlaşılmaya çalışılan bir söz veya yazı arasında önemli farklar olacaktır. Bu da anlama ile bağlam arasındaki sıkı ilişkinin önemli kanıtlarından biridir. Anlamanın doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi için bağlamın bilinmesi bu sebepten dolayı gereklidir.¹³ Kelimenin anlamı, dil içindeki kullanımı veya kullanılırken üstlendiği görevden ibarettir. Dolayısıyla anlam, ancak anlamı oluşturan birimlerin/kelimelerin bir araya gelişlerinde yani farklı bağlamlardaki mevkilerinde açığa çıkar ve kendini gösterir. Kelimelerin çoğu diğer kelimelerle bitişik durumdadır. Buna göre kelimelerin anlamlarını ortaya çıkarmak veya anlamlarını sınırlandırmak, ancak onlara mücavir olan diğer kelimeleri göz önünde tutmakla gerçekleştirilebilir.¹⁴ Bu yüzden de doğru anlama ulaşmada, bağlam çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağlam bilgisi Kur’ân’ı anlama noktasında da son derece önemli bir yere sahiptir. Fakat Kur’ân’ın nüzûlünden günümüze kadar ki süreçte, âyetlerin bağlam dışı kullanılmaları hep olagelmıştır. Bu tarz anlamaların bazıları Kur’ân bütünlüğüne uymayan bir yapı arz ederken, bazıları ise her ne kadar âyet ve pasaj bütünlüğüne uymasa da Kur’ân bütünlüğüne uygunluk arz etmişlerdir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla âyetleri bağlam dışında kullanma nüzûl döneminde de karşılaşılan bir durumdur. Gerek Hz. Peygamber (sav), gerekse sahâbe bazı durumlarda âyetleri bağlamı dışında da kullanmışlardır. Fakat bizim dikkatimizi çeken bir husus, bu tarz kullanımların genel olarak Kur’ân bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde ilgili bütünlükle uyum içinde olduğudur. Zaten âyetlerin bağlam dışı kullanımları genel olarak Kur’ân’a aykırı olduğunda başta Peygamberimiz (sav) olmak üzere diğer sahâbîler tarafından düzeltilmiştir. Biz bu çalışmada daha çok hem Peygamberimizden (sav) hem de diğer sahâbîlerden bir nevi onay almış örnekler üzerinde duracağız.

2. Peygamberimizin (sav) Âyetleri Bağlam Dışı Kullanması

Kur’ân’ı doğru ve eksiksiz anlama noktasında, Hz. Peygamber’e (sav) yetişmek mümkün değildir. Vahyin bizatihi alıcısı, onu insanlara tebliğ ve gerekli olan yerlerde beyan edecek kişi odur. Dolayısıyla onun vahyi yanlış anlaması söz konusu olamaz. Âyetleri yanlış anlama ihtimali olmayan Peygamberimizin (sav), bazı âyetleri kendi bağlamları dışında kullanması kayda değer bir husustur. Şimdi bunun örnekleri üzerinde duralım.

¹³ Celal Kırcı, *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kur’ân’ı Anlama (Sorunlar-Yöntemler)*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 2010), 163.

¹⁴ Ahmet Muhtar Ömer, “Bağlam Teorisi”, trc. Şahin Güven, *Bilimname* 20/1 (Mart 2011), 197-198.

2.1. Peygamberimiz (sav) ve Hz. Ali'nin Diyalogu

Hz. Ali'nin (ö. 40/661) bildirdiğine göre Peygamberimiz, (sav) bir gece kızı Hz. Fatıma (ö. 11/632) ile Hz. Ali'nin kapısını çalar ve onlara “Namaz kılmıyor musunuz?” buyurur. Hz. Ali “Ey Allah'ın Rasûlü canımız Allah'ın elindedir. Eğer bizi kaldırmak isterse kaldırır” der. Hz. Ali bu şekilde cevap verince Peygamberimiz ona bir şey demeden dönüp gider. Fakat Hz. Ali'nin ifade ettiğine göre Peygamberimiz dönüp giderken bir yandan dizlerine vururken bir yandan da “ve kâne-l-insânu eksera şey-in cedelâ(n)”¹⁵ âyetini okur.¹⁶

Peygamberimizin (sav) Hz. Ali'nin yukarıdaki sözünün akabinde okumuş olduğu âyet, Kehf sûresinin 54. âyetinin bir kısmıdır. Âyet mealen “Gerçekten biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misali açıkladık. İnsan ise çok mücadeleci oldu.” şeklindedir. Bu âyetten önceki âyetlere bakıldığında sureye de ismini veren mağara arkadaşlarından bahsedildiği¹⁷ ve onların kıssası üzerinden öldükten sonra dirilmenin mutlak surette gerçekleşeceği mesajı verilmektedir. Ayrıca biri Allah'a ortak koşan, diğeri ise Allah'ın varlığına birliğine inanan ve bahçe sahibi olan iki kişinin misali üzerinden dünya malının geçici olduğu, Allah'ın dilerse bunları helak edebileceği, kimsenin buna engel olamayacağı ve Allah'tan gayrı kimsenin yardıma gelemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁸ Bundan sonra ise ilgili âyete gelene kadar genel olarak kâfirlerin hallerinden bahsedilmektedir.¹⁹ Bu âyetten sonra da kâfirlerden bahsedilmeye devam edilmektedir.²⁰ Hatta 56. âyette “ve yucâdilu-llezîne keferû bilbâtîli liyudhidû bihi-l hakk(a) vettehazû âyâtî vemâ unzirû huzuvâ(n)” buyrulmakla, inkârcıların hakkı ortadan kaldırmak için mücadele ettikleri vurgulanmaktadır. Bu bağlam göz önünde bulundurulduğunda 54. âyetteki “ve kâne-l-insânu eksera şey-in cedelâ(n)” ifadesinin inkârcılara yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Peygamberimiz, (sav) böyle bir bağlamda yer alan ilgili âyeti, Hz. Ali ile olan bu konuşmasında, onun vermiş olduğu cevabı beğenmediğine bir işaret olarak okumuş gözükmektedir. Bağlam açısından esas itibariyle inkârcılardan bahseden âyet, Peygamberimiz (sav) tarafından ilk inananlardan biri ve halifelerin dördüncüsü olan damadı Hz. Ali'ye yönelik okunmuştur.

2.2. Peygamberimizin (sav) Namaz Kılan Sahâbîye Seslenmesi

¹⁵ el-Kehf 18/54.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, “Teheccüd”, 5, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki v.dğr., (Kahire: El-Mektebetü's-Selefiye, 1400/1980), 1/351.

¹⁷ el-Kehf 18/10-21.

¹⁸ el-Kehf 18/32-43.

¹⁹ el-Kehf 18/49-53.

²⁰ el-Kehf 18/55-59.

Ebu Said b. el-Mu'allâ diyor ki: "Mescidde namaz kılıyordum. Peygamberimiz beni çağırırdı. Ona cevap veremedim. Sonra dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü namaz kılıyordum." Bana "Allah "Yâ eyyuhâ-llezîne âmenû-stecîbû li(A)llâhi ve lirasûli izâ de'âkum"²¹ buyurmadı mı?" dedi.²²

Peygamberimizin (sav) okumuş olduğu âyet, Enfâl Suresi 24. âyetin bir kısmı olup, tamamı 'Yâ eyyuhâ-llezîne âmenû-stecîbû li(A)llâhi ve lirasûli izâ de'âkum limâ yuhyîkum va'lemû enna(A)llâhe yahûlu beyne'l mer-i ve kalbihi ve ennehu ileyhi tuhşerûn(e)' şeklindedir. Meâl olarak da "Ey iman edenler! Allah ve Resulü, sizi, size hayat veren şeylere çağırıldığı zaman itaat edin. Bilin ki gerçekten Allah kişi ile kalbi arasına girer ve şüphe yok ki O'nun huzurunda toplanacaksınız." anlamına gelmektedir.

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), âyetin tefsirinde, iman edenlerden ica-bet etmeleri istenen şeyin, savaş emri konusunda itaat etmeleri olduğunu ve iman edenlere hayat veren şeyin ise zilletten sonra hayat veren, zayıflıktan sonra kuvvet veren Allah yolunda harp etmek olduğunu söylemektedir.²³ Mâtürîdî (ö. 333/944) de âyeti öncelik-le Allah yolunda savaşmak bağlamında ele almakta ve "sayınızın azlığı, bedenlerinizin zayıf olması ve düşmanın sayı ve kuvvetinin fazlalığı nedeniyle savaşmak için düşmana karşı çıkmayı nefisleriniz hoş görmeseler de Allah ve Resulü'nün sizi çağırılmış olduğu şeye (savaşmaya) icabet edin"²⁴ demektedir. Enfâl Sûresininî Bedir Savaşı'ndan sonra indirildi-ği göz önünde bulundurulduğunda, âyet hakkında yapılan bu yorumların doğru olduğunu söylemek mümkündür. Yani bu âyetle kastedilen, müminlerin Allah yolunda cihad etmeye çağrılmaları ve müminlerin de bu çağrıya icabet etmeleri gerekliliğidir.

Mâtürîdî'nin de ifade ettiği gibi âyetteki daveti, Allah'ın emir ve yasaklarının tümü-ne ve de Allah Resulü'nün ahiret hayatıyla ilgili²⁵ konulardaki davetine teşmil etmek de mümkündür. Fakat bizim kanaatimiz bu davetin Allah yolunda cihad etmeye yönelik olduğudur. İster Allah yolunda cihad olsun, isterse bütün emir ve yasakları içine alan bir davet olsun, netice itibariyle Peygamberimiz bu âyetteki ilgili ifadeyi başka bir anlamda yani bir kişinin başka bir kişiyi çağırması anlamında normal bir davet, çağırma ve seslen-me anlamında kullanmıştır.

2.3. Bazı Kapların Kullanımını Yasaklaması

Saîd bin Cübeyr'in (ö. 94/713 [?]) İbn-i Abbâs (ö. 68/687-88) ve İbn-i Ömer'den (ö. 73/693) işitip rivâyet ettiğine göre Peygamberimiz (sav) dubba, hantem, muzeffet ve

²¹ el-Enfâl 8/24.

²² Buhârî, "Tefsir", 1, *El-Câmi'u's-Sahih*, 3/189.

²³ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk.Ahmed Ferid (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1424/2003), 2/11-12.

²⁴ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1425/2004), 2/341.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* 2/341.

nakir²⁶ isimleri verilen kapların kullanımını yasaklamıştır. Daha sonra da Haşr suresinin yedinci âyetinin "vemâ âtâkumu-rrasûlu fehuזוהו vemâ nehâkum 'anhu fentehû" (Peygamber size neyi verdiyse onu alın neyi yasakladıysa da ondan uzak durun) kısmını okumuştur.²⁷

Haşr sûresi 7. âyeti incelendiğinde fethedilen memleketlerden elde edilen fey²⁸ mallarının Allah'a, peygambere, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış kişilere ait olduğu bildirilmiştir. Ayrıca bu taksimin yapılmasının nedeni olarak malların sadece zenginler arasında dolaşan bir nimet olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Devamında ise 'Peygamber size neyi verdiyse onu alın neyi yasakladıysa da ondan uzak durun' buyrulmuştur. En son olarak da Allah'a karşı takva sahibi olunması emredilmiş ve Allah'ın cezasının çok şiddetli olduğu ihtar edilmiştir.²⁹ Âyetin öncesine ve sonrasına bakıldığında da yine aynı konudan bahsettiği görülecektir. Bir önceki âyette savaşmadan elde edilen Hz. Peygamber'e (sav) verilen fey malları için müminlerin at ve deve koşturmadıkları yani herhangi bir savaşa ve zahmete girmedikleri ifade edilmektedir.³⁰ Sonraki âyette ise yedinci âyette belirtilen fey mallarının verileceği kimselere fakir muhacirler de dâhil edilmişlerdir. Onların Allah'ın lütfunu ve rızasını arayan kimseler olduğu, bu uğurda yurtlarından çıkarıldıkları ve mallarını kaybettikleri ayrıca onların Allah ve Resulü'ne yardım eden sadık kimseler oldukları belirtilmiştir.³¹

İlk müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman, (ö. 150/767) âyetin 'Peygamber size ne verir' kısmını tefsir ederken -mine'l-fey'-³² ifadesini kullanarak bağlama uygun bir mana vermiştir. Taberî (ö.310/923) de "ma âtâkum mine'l-ganâim"³³ -yani size verilen ganimetlerden alınız- ifadesiyle âyeti bağlamına göre tefsir etmiştir. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) âyetin bu kısmını öncelikle ganimetler bağlamında izah eder. Ayrıca İbn-i Mesud'un (ö. 32/652-53) kıraatine göre "size dünyadan neyi verirse onu alın neyi de yasaklarsa ondan uzak durun" anlamına da geleceğini ifade etmektedir.³⁴

²⁶ Bunlar içerisine hurma şırası konulan içki kapları olup Peygamberimiz bu kapların kullanımını daha sonra serbest bırakmıştır. Bkz. Abdullah Yıldız, "Serahsi'nin (483/1090) Hadis Anlayışı – 2 Nesh ve İhtilafu'l-Hadisle Alakalı Meseleler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1999), 262.

²⁷ Nesâî, Eşribe, 37; *Sünenü'n-Nesâî'î bi-Şerhi's-Süyûtî ve Hâşiyeti's-Sindî*, thk. Mektebu Tahkîki't-Turasi'l-İslâmî (Beyrut: Daru'l-Marife, t.y.), 8/710.

²⁸ "Terim olarak gayri müslimlerden alınan haraç, cizye, ticarî mal vergisi (uşûr) ve diğer bazı gelirleri ifade eder. Fey terimine, ganimet de dahil olmak üzere gayri müslimlerden alınan her türlü malı içine alacak şekilde kapsamlı bir anlam verenler olmuşsa da yaygın görüşe göre ganimet feyin kapsamı dışındadır." Mustafa Fayda, "Fey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/511.

²⁹ el-Haşr 59/7.

³⁰ el-Haşr 59/6.

³¹ el-Haşr 59/8.

³² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, 3/340.

³³ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camii'l-Beyan an Te'vili'l-Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dar-ı Hicr, 1422/2001), 22/522.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/88.

Hız. Peygamber'in (sav) mezkûr kapları yasak ettiğini söyledikten sonra Haşır sure-si 7. âyetinin ilgili kısmını okuması, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere gerek âyetin iç bağlamı gerekse siyâk-sibâk/pasaj bağlamının gösterdiğine göre fey mallarından bahseden âyeti, kendi sözlerini desteklemek için kullandığını göstermektedir.

3. Sahâbîlerin Âyetleri Bağlam Dışı Kullanmaları

Kur'an'ı doğru anlama hususunda, vahyin inişine tanıklık eden sahâbe nesline, hiçbir nesil yetişemez. Fakat bu, bazı sahâbîlerin Kur'an'ı yanlış veya eksik anlamadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Onlar da bazı âyetleri anlamamış veya âyetlere yanlış mana verebilmişlerdir. Bu yanlış veya eksik anlamalar kimi zaman Hız. Peygamber (sav) tarafından kimi zaman da Kur'an'ı daha iyi bilen sahâbîler tarafından düzeltilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sahâbîlerden bazıları da âyetlerin bir kısmını bağlamından kopararak kullanmışlardır. Sahâbede görülen bu tarz kullanımların daha sonrakilere için birer örnek teşkil etmiş olabileceğini düşünüyoruz. Şimdi tespit edebildiğimiz kadarıyla sahâbîlerin bağlam dışı kullanımları üzerinde durmak istiyoruz.

3.1. Amr b. Âs'ın Yıkanmadan Namaz Kıldırması

Amr bin Âs'tan (ö. 43/664) şu şekilde bir rivâyet nakledilmiştir: "Zâtü's-Selâsil gazvesinde soğuk bir gecede ihtilam olmuşum. Yıkandığım takdirde helak olacağımdan korktum. Bunun üzerine teyemmüm alarak benimle birlikte gazveye katılan arkadaşlarıma sabah namazını kıldır-dım. Daha sonra bu olayı Allah Resulü'ne (sav) söylediler. O da "Ey Amr, arkadaşlarına cünüp haldeyken namaz mı kıldır-dın?" buyurdu. Ben de beni yıkanmamdan men eden şeyi ona anlattım ve Allah'ın "*Kendinizi öldürmeyin, muhakkak ki Allah size karşı çok merhametlidir*" (en-Nisâ 4/29) buyurduğunu işittiğimi söyledim. Allah Resulü (sav) güldü ve her hangi bir şey söylemedi."³⁵

Amr b. Âs'ın yaptığı davranışa delil olarak zikrettiği âyet, Nisâ suresinin 29. Âyeti-nin tamamı olmayıp bir kısmıdır. Âyetin bağlamı dikkate alındığında görülecektir ki bu âyette Allah, müminleri kendi aralarında mallarını batıl/haksız bir tarzda yememelerini ve ancak karşılıklı rızaya dayalı bir ticaretle muamelede bulunmalarını emretmektedir. Ayrıca kendilerini öldürmemeleri gerektiğini ve Allah'ın çok merhametli olduğunu ifade buyurmaktadır. Bu âyetin tefsirinde İbn-i Kesîr (ö. 774/1373), 'velâ taktulû enfusekum' kısmıyla ilgili olarak "Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapmak, ona isyan etmek ve birbirinizin mallarını aranızda batıl yolla yemek suretiyle birbirinizi öldürmeyin"³⁶ demektedir. İbnü'l-

³⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, "*Tahâret*", 125. *Sahihu Sünen-i Ebî Dâvûd*, mlf. Muhammed Nasıruddin el-Elbani (Kuveyt: Dar-ı Gerâs, 1423/2002), 2/154.

³⁶ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami bin Muhammed es-Selâme (Riyâd: Dar-ı Tayyibe, 1418/1997), 2/269.

Cevzî (ö. 597/1201) ise âyetin ilgili kısmını tefsir ederken beş farklı görüş olduğunu belirtir. İlk olarak zahir manaya göre kişinin kendini öldürmesinin yasaklandığını, ikinci olarak birbirinizi öldürmeyin şeklinde bir nehiy olduğunu, üçüncü olarak mezkûr Amr b. Âs rivâyetini aktarmak suretiyle kişinin kendisini ölüme götürecektir işler yapmaması gerektiğini, dördüncü olarak nefsin haz aldığı şeylerden gaflet edilmemesi gerektiğini zira bunun ölüm gibi olduğunu, beşinci olarak ise kişinin kendisini isyan etmek suretiyle öldürmemesi gerektiğini yani günah işlemenin kişinin kendini öldürmesi gibi olduğunu ifade etmektedir.³⁷

Âyetin ilgili kısmını “birbirinizi öldürmeyin”³⁸ şeklinde anlayanlar olmuştur. Hatta Seâlibî (ö. 875/1471), âyetin bu kısmıyla ilgili olarak “insanların birbirlerini öldürmekten nehiy edildiklerine dair önceki âlimlerin ittifak halinde olduklarını”³⁹ belirtir. Günahları işleyip,⁴⁰ bunlarda da ısrar etmek ve tövbeyi terk etmek şeklinde kendinizi helak etmeyin anlamını verenler de olmuştur.⁴¹ Âyetin ilgili kısmını gerek ‘birbirinizi öldürmeyin’ gerekse ‘kendiniz öldürmeyin (intihar etmeyin)’ şeklinde açıklamakla birlikte bu kısmın tefsirinde yukarıdaki rivâyeti nakledenler de olmuştur.⁴²

Âyeti kendi bağlamı içinde değerlendirdiğimizde müminlerin birbirlerinin mallarını batıl/haksız/haram yollarla yememeleri gerektiğini, ancak karşılıklı rızaya dayalı bir alışveriş yapmaları gerektiğini ifade etmektedir. Âyetin ilgili kısmı ise kanaatimizce İbn-i Kesîr’in de ifade ettiği gibi birbirinizin mallarını haksız/haram yollarla yemek suretiyle birbirinizi öldürmeyiniz anlamını taşımaktadır. Yani müminlerin mallarını kendi aralarında batıl/haksız bir yolla yemeleri birbirlerini öldürmekle eşdeğer tutulmuş ve müminler bu konunun vahameti konusunda uyarılmışlardır.⁴³

Âyetin ‘velâ taktulû enfusekum’ kısmı, ister “birbirinizi öldürmeyin” ister “kendinizi öldürmeyin” isterse âyetin bağlamı çerçevesinde yukarıda zikrettiğimiz anlama gelsin Amr b. Âs’ın içinde bulunduğu durumu veya yapmış olduğu fiili âyetin bu kısmına dayandırması oldukça ilginçtir. Gerçi “kendinizi öldürmeyin” şeklinde anlaşılacak olsa -ki zaten öyle anladığı rivâyetten açığa çıkıyor- ortada garip karşılanacak bir durum yok gibidir.

³⁷ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 3. Baskı (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984), 2/61-62.

³⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/226; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/407.

³⁹ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *Cevahirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve dğr. (Beyrut: Daru'l-İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, 1418/1997), 2/224.

⁴⁰ Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, thk. Said Katife (Kahire: Mektebetü't-Tevfikiye, t.y.), 2/19.

⁴¹ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî' et-Tüsterî, *Tefsîru't-Tüsterî*, thk. Muhammed Basil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1423/2002), 53.

⁴² Hûd b. Muhakkem el-Hevvârî, *Tefsîru Kitabi'l-lahi'l-Aziz*, thk. El-Hac bin Saîd Şerîfî (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990), 1/372; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbûrî, *Kitabu Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Sad b. Muhammed es-Sad (Medine: Daru'l-Meâsir, 1423/2002), 2/661.

⁴³ Bünyamin Erul, “İlk Dönem Kur'ân Okumaları (Sahâbenin Kur'ân'ı Anlama Çabaları Üzerine)”, *VII. Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Müslümanlar (Kayseri 15-16 Mayıs 2004)*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2005), 29.

Fakat yine de bu ifadenin evvelemirde intihar etmeyin manasına geldiği kabul edilecek olursa o zaman yine farklı bir anlamadan söz ediyoruz demektir. Netice itibariyle hangi anlam esas alınır alınsın Amr b. Âs'ın yaptığı şey, ilgili kısmı âyetin bağlamından kopararak yapmış olduğu davranışa delil getirmiş olmasıdır. Özellikle âyet ticaret bağlamında ele alındığında -ki bizim kanaatimiz bu yöndedir- Amr b. Âs'ın yapmış olduğu şey, âyetin mezkûr kısmına bağlam dışı yaklaşımdır. Fakat onun bu yaklaşımının Hz. Peygamber (sav) tarafından takrir edilmesi ve yanlış olduğuna dair bir beyanda bulunulmaması çok önemlidir. Zira eğer ortada Kur'ân'a, İslâm'a ve sünnete uygun olmayan bir anlayış söz konusu olsaydı, Hz. Peygamber (sav) muhakkak bu duruma müdahale ederdi ve yanlış anlamayı tashih ederdi. Dolayısıyla Amr b. Âs'ın anlamasını her ne kadar bağlam dışı olsa da Hz. Peygamber (sav) tarafından onaylanması hasebiyle yanlış bir anlama olarak nitelendirilmemeli diye düşünmekteyiz. Belki de burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, Amr b. Âs'ın âyete dayandırdığı bu anlayışının Kur'ân'a, sünnete ve İslâm dininin genel kurallarına aykırı olmadığı, aksine kişinin canını korumasının İslâm dininin önemli emirlerinden biri olduğu hususudur. Peygamberimizin (sav) bu anlamayı takrir etmesi ni de bu açıdan ele alabiliriz.

3.2. Allah'ın Lanet Ettiği Kişiler

Burada vereceğimiz misal de Haşr suresi yedinci âyetle ilgilidir. Fakat bu sefer bu âyeti söylemiş olduğu söze delil olarak getiren kişi, Peygamberimiz değil sahâbîlerin en önemlilerinden biri olan Abdullah b. Mesûd'dur.

Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) İbn-i Mesûd'dan rivâyet ettiklerine göre o şöyle demiştir. "Allah, dövme yapan ve yaptıran, yüzden kıl yolan ve yolduran, güzellik için diş törpülettiren, Allah'ın yarattığını değiştiren kadınlara lanet etti." Abdullah b. Mesûd'un bu sözü Esed oğullarından olan ve 'Ümmü Yakup' adı verilen bir kadına ulaştı. Kadın o anda Kur'ân okuyordu.⁴⁴ Kadın hemen kalktı ve İbn-i Mesûd'un yanına geldi ve ona "dövme yapan ve yaptıran, yüzden kıl yolan ve yolduran, güzellik için diş törpülettiren, Allah'ın yarattığını değiştiren kadınlara lanet ettiğin bir sözün bana ulaştı"⁴⁵ dedi. İbn-i Mesûd "Allah Resulü'nün lanet ettiği kimselere ben niye lanet etmeyeyim, zaten bu Allah'ın kitabında da var" şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine kadın "ben Mushaf'ın iki kapağı arasındakileri okudum fakat senin söylediğin şeyi onda bulamadım" dedi. İbn-i Mesûd bunun üzerine "Eğer sen gerçekten onu okusaydın söylediğim şeyi bulurdun" dedi

⁴⁴ "Kadın o anda Kur'ân okuyordu" ifadesi Müslim'in rivâyetinde var fakat Buhârî'nin rivâyetinde yok.

⁴⁵ Buhârî'de bu uzun cümle yerine "keyte keyte" böyle böyle dediğin bana ulaştı" ifadesi bulunmaktadır.

ve 'vemâ âtâkumu-rrasûlu fehużûhu vemâ nehâkum 'anhu fentehû'⁴⁶ âyetini okudu."⁴⁷ Rivâyet biraz daha devam ediyor fakat meramın anlatılması noktasında bu kadarının yeterli olduğunu düşünüyörüz.

Abdullah b. Mesûd'un söylemiş olduğu mezkûr ifadeden dolayı adeta hesap sormak için kendisine gelen kadına bu âyeti zikredip kadını ikna etme çabası oldukça önemlidir. İbn-i Mesûd'un bu âyetin bağlamını bilmediğini onun için bu şekilde bir istidlalde bulunduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Dolayısıyla âyetin bağlamını bildiği halde böyle bir çıkarımda bulunduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır. Muhtemelen onu bu tarz bir istidlale sevk eden amillerden birisi de bir önceki misalde üzerinde durduğumuz şekliyle, âyetin bizzat Peygamberimiz (sav) tarafından bu minvalde kullanılmasıdır. Çünkü Allah Resulü (sav) içki için kullanılan bazı kapların kullanımını yasaklamış ve devamında da bu âyeti okumuştur. Hem Hz. Peygamber (sav) hem de sahâbîlerin en önemlilerinden olan İbn-i Mesûd tarafından, âyetin bir kısmının alınıp bağlamı dikkate alınmadan kullanılması meselemiz açısından son derece öneme haizdir. Zira bu misaller, parçacı yaklaşım olarak ifade edilen anlama tarzının, bizatihi Hz. Peygamber'e, sahâbeye ve nüzûl dönemine kadar götürülebileceğinin önemli delilleri olmaktadır.

İbn Ebû Zemenîn (ö. 399/1008) âyetin tefsirinde ilginç bir ifade kullanmaktadır. 'Vemâ âtâkumu-rrasûlu fehużûhu' kısmının tefsirinde "Ganimet hakkında nazil olmuştur. Daha sonra ise bütün dinde (dini konularda) geçerli olmuştur" demektedir. 'Fentehû' ifadesiyle ilgili olarak da 'bütün dinde (dini konularda) geçerli olmuştur'⁴⁸ şeklinde yine aynı manaya gelen açıklamalar yapmaktadır. Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) de âyetin ilgili kısmının tefsirinde öncelikle Peygamberin (sav) verdiği ve alınması gereken şeyin ganimet veya fey' olduğuna dair rivâyetlere yer vermektedir. Sonra alınması gereken şeyin itaat ve emirler, yasaklanan şeyin ise ma'siyet olduğuna ilişkin rivâyete yer verir. Daha sonra ise bizim yukarıda zikrettiğimiz Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin âyetle istidlalde bulunduğu rivâyeti ve burada üzerinde durmuş olduğumuz İbn-i Mesûd ile ilgili rivâyeti nakletmekte ve âyetin tefsirinde bu rivâyetleri kullanmaktadır.⁴⁹

3.3. İbn-i Abbas'a Getirilen Dava

"İbn Ebû Müleyke'nin (ö. 117/735) rivâyetine göre: "Bir evde veya odada iki kadın deri dikiyorlardı. Derken onlardan birisi avucuna bir çuvaldız batırılmış olarak dışarı çıktı,

⁴⁶ el-Haşr 59/7.

⁴⁷ Buhârî, "Tefsîr", *Suretu'l-Haşr*, 4, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 3/305: Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, (Kahire: el-Matbaatu'l-Mısriyeti bi'l-Ezher, 1349/1930), 14/106-107.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürri el-Kurtubî İbn Ebû Zemenîn, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Aziz*, thk. Ebu Abdillâh Hüseyin bin Ukkâşe ve Muhammed bin Mustafa el-Kenz (Kahire: el-Fârûku'l-hadîse, 1423/2002), 4/368.

⁴⁹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, 14/365-366.

diğer kadının aleyhinde dava açtı. Sonra bu dava İbn-i Abbas'a götürüldü. İbn-i Abbas da bunun üzerine: "Hz. Peygamber (sav): "Eğer insanlara davalarına göre (her istedikleri) verilse idi, bir toplumun malları ve kanları kalmazdı." buyurdu. Dava açılan kadına Allah'ı hatırlatın ve ona "Şüphesiz Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir fiyat karşılığında satanlar var ya işte onların ahirette hiçbir nasibi yoktur." (Al-i İmran 3/77) âyetini okuyunuz." dedi. Kadına bunu hatırlattılar, o da itiraf etti. Bunun üzerine İbn-i Abbas: "Hz. Peygamber (s.a.v.): 'Yemin, hakkında dava açılana gerekir' buyurdu." demiştir.⁵⁰

İbn-i Abbas'ın kendisine getirilen bir davayı çözmek maksadıyla davalı olan kişiye Âl-i İmrân suresinin 77. âyetini hatırlatması konumuz açısından kayda değerdir. Çünkü âyetin öncesine ve sonrasına bakıldığında burada söz konusu edilen kişilerin, yani Allah'a söz verip, yemin eden sonra da bunu az bir karşılığa satanların Müslümanlar değil ehl-i kitap olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyetin evveli incelendiğinde görülecektir ki ehl-i kitabın Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili yapmış olduğu münakaşa eleştirilmektedir. Tevrat ve İncil'in ancak ondan sonra indiği hatırlatılmakta ve onlar akletmeye davet edilmektedir.⁵¹ Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili bilgi sahibi olmadıkları halde tartışma yapmaları anlamsız bulunmaktadır.⁵² Onun Yahudi ve Hıristiyan olmadığı aksine Hanîf olduğu, ona en yakın kişilerin Hz. Muhammed (sav) ve müminler olduğu söylenmektedir.⁵³ Ehl-i kitabın hakikati gördükleri halde iman etmemeleri sorgulanmakta ve bildikleri halde hakkı batıl ile karıştırmaları ve hakkı gizlemeleri tenkit edilmektedir.⁵⁴ Ehl-i kitaptan bir grubun "günün evvelinde Kur'an'a iman edin günün sonunda ise onu inkâr edin ta ki müminler dinlerinden dönsünler fakat sizin dininize tabi olmadıkları sürece onlara inanmayın" dedikleri haber verilmektedir.⁵⁵ Ehl-i kitaptan bazılarının kendilerine verilen emanete riâyet eden kimseler oldukları fakat bazılarının ise az bir para bile emanet edilse başlarında durup vermeye zorlanmadıklarında bu emaneti iade etmeyecekleri vurgulanmakta ve sözünü yerine getiren ve takva sahibi olan kişilerin Allah tarafından sevileceği söylenmektedir.⁵⁶

Daha sonra ise yetmiş yedinci âyetin "Şüphesiz Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir fiyat karşılığında satanlar var ya işte onların ahirette hiçbir nasibi yoktur." kısmı ve devamı gelmektedir. Bu âyetin kendi içinde devamında ise Allah'ın kıyamet gününde (yeniden dirilme anında) bu kimselerle yani söz ve yeminlerini az bir fiyat karşılığın-

⁵⁰ Buhârî, "Tefsîr", Suretu Âl-i İmrân, 3, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 3/207-208; Buhârî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih*, trc. Abdullah Feyzi Kocaer (Konya: Hüner Yayınevi, 2009), 2/253.

⁵¹ Âl-i İmrân 3/65.

⁵² Âl-i İmrân 3/66.

⁵³ Âl-i İmrân 3/67-68.

⁵⁴ Âl-i İmrân 3/70-71.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/72-73.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/75-76.

da satanlarla konuşmayacağını, onlara bakmayacağını, onları temizlemeyeceğini ve onlar için elîm bir azabın olduğunu haber vermektedir.⁵⁷

Bu âyetten sonra ise ehl-i kitaptan bir fırkanın, kitabı değiştirerek Allah katından olmadığı halde sanki O’nun katından geliyormuş algısı oluşturarak, bilerek Allah’a karşı yalan söyledikleri haber verilmektedir.⁵⁸

Âyetin siyâk-sibâkından da anlaşıldığı üzere bu âyet ehl-i kitaptan bahsetmektedir. Fakat İbn-i Abbas, bu âyeti, Müslüman olan iki kişi arasındaki bir davayı çözmek amacıyla kullanmıştır. İbn-i Abbas gibi Kur’ân noktasında bir otorite olarak kabul edilen birinin bu bağlamı bilmediğini iddia etmek son derece güçtür. Bundan dolayı onun bu uygulamayı bilerek yaptığını söylemek kanaatimizce yerinde olacaktır.

3.4. Ebû Hüreyre’nin Çok Hadîs Rivayet Etmesi

Ebû Hüreyre’nin (ö. 58/678) rivâyet ettiğine göre insanlar “Ebû Hüreyre çok fazla hadis rivâyet ediyor” dediler. Bunun üzerine o “Eğer Allah’ın kitabında iki âyet olmasaydı hiç hadis rivâyet etmezdim” dedi ve Bakara suresi 159-160 âyetlerini okudu. Sonra şunları söyledi: “Muhacir kardeşlerimiz çarşıda ticaretle meşgul olurken, Ensar kardeşlerimiz bahçede/mezrada mallarıyla iştigal ederken, Ebû Hüreyre karın tokluğuna Allah Resulü’nü (sav) tercih ediyordu. Onların hazır olmadıkları ortamda hazır bulunuyor ve onların ezberleyemedikleri/öğrenemedikleri şeyleri ezberliyor/öğreniyordu.⁵⁹

Ebû Hüreyre’nin kendisini fazla hadis rivâyet etmekle eleştiren kişilere yapmış olduğu serzeniş ve neden fazla hadis rivâyetinde bulunduğu gerekçesini ortaya koyarken Bakara suresinden iki âyeti delil getirmesi dikkate değer bir olaydır. Bakara suresi 159-160 âyetleri mealen şu şekildedir: “Bizim indirmiş olduğumuz açık delilleri ve doğru yolu, kitapta açıklamamızdan sonra gizleyenlere, işte onlara, Allah ve tüm lanet edenler lanet eder. Ancak tövbe eden, kendini ıslah eden ve gizledikleri şeyleri açıklayanların tövbelerini kabul ederim. Ben tövbeleri çokça kabul eden ve çok merhamet sahibi olanım.” Bu iki âyetin öncesindeki âyette Safa ve Merve’nin Allah’ın şe’ârinden olduğu, hac veya umre yapan kişilerin bu ikisini tavaf etmelerinde herhangi bir sakınca olmadığı ifade edilmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla bu iki âyetle birlikte yeni bir konuya geçilmiş gözüküyor. Sonraki âyetlere baktığımızda ise Allah’ın, meleklerin ve insanların hepsinin lanetinin, inkâr eden ve o şekilde yani kâfir bir vaziyette olan kimselerin üzerine olacağından bahsedilmektedir.⁶¹ Bu

⁵⁷ Âl-i İmrân 3/77.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/78.

⁵⁹ Buhârî, “İlim”, 42, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, 1/58.

⁶⁰ el-Bakara 2/158.

⁶¹ el-Bakara 2/161.

şekilde ölenlerin ise onda⁶² sonsuza kadar kalacakları, onların azabının hafifletilmeyeceği ve onlara bakılmayacağı/içinde buldukları durumla ilgilenilmeyeceği⁶³ söylenmektedir.

Mukâtil b. Süleyman'a göre bu âyetler Yahudilerle ilgili olarak nazil olmuştur. Onun verdiği bilgilere göre Muâz b. Cebel, (ö. 17/638) Sa'd b. Muâz, (ö. 5/627) ve Hârise b. Zeyd, Yahudilere Peygamberimizin durumunu, recmi ve bunun dışında bazı şeyleri sordular. Yahudiler kendilerine sorulan bu şeyler hakkındaki bilgileri gizlediler.⁶⁴ Dolayısıyla Mukâtil, âyette Allah'ın kitabındaki bazı şeyleri gizlediği ifade edilen kişilerin Yahudiler olduğu kanaatindedir. Taberî de bu kimselerin Yahudi ve Hıristiyan âlimleri olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebinde de "kendi yanlarında yazılı olarak bulunan Tevrat ve İncil'de yer aldığı halde Hz. Muhammed'in durumunu insanlardan gizlemeleridir"⁶⁵ şeklinde izah etmektedir.

Ebû Hüreyre'nin gelen eleştirilere karşı kendisini savunmak maksadıyla bu iki âyetle cevap vermesi bağlam dışına çıkarak âyete anlam verilmesinin örneklerinden biridir. Zira âyetlerin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda ve âyetlerle ilgili yukarıdaki rivâyetler düşünüldüğünde bu âyetlerin ehl-i kitap hakkında indiğini söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır. Fakat Ebû Hüreyre, bağlamından ehl-i kitap hakkında olduğu anlaşılan âyetleri kendisini müdafaa etmek için kullanmış ve adeta 'eğer ben bu hadisleri söylemeyip gizlersem Allah'ın ve lanet edenlerin lanetine maruz kalırım' demek istemiştir. Dolayısıyla kendisini fazlaca hadis rivâyet etmeye sevk eden en önemli amilin bu âyetler ve âyetlerdeki tehdit olduğunu ifade etmiştir.

Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) Bakara suresi 159. âyetin tefsirinde sadece yukarıda zikrettiğimiz hadisi daha ayrıntılı bir şekilde aktarmış ve ehl-i kitap hakkında indiğine dair herhangi bir ifade kullanmamıştır.⁶⁶ Buna dikkat çekmemizin nedeni Ebû Hüreyre'nin bağlam dışı yapmış olduğu bu anlamının kimi âlimler⁶⁷ tarafından kabul edildiğini ortaya koymaktır.

3.5. Peygamberimizin Ehl-i Kitap Tarafından Tanınması

⁶² Âyetin aslında 'fihâ' ifadesi geçmektedir. 'Onda' şeklinde çevirdiğimiz bu ifadeden kastedilen 'o lanetlenmiş halde' şeklinde olabileceği gibi 'cehennemde' şeklinde de olabilir. Zira âyetin devamında azabın hafifletilmemesinden bahsetmektedir.

⁶³ el-Bakara 2/162.

⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, 1/89.

⁶⁵ Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vîli'l-Âyi'l-Kur'ân*, 2/729.

⁶⁶ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410/1989), 1/64.

⁶⁷ Mesela İbn Ebû Hâtim, (ö. 327/938) bu rivâyeti bazı şeyleri gizleyenlerin ehl-i kitap olduğunu belirten birinci rivâyetten sonra ikinci bir rivâyet olarak zikreder. (Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezârul-Bâz, 1417/1997),1/268.)

Bu örnekte üzerinde durmak istediğimiz âyet Bakara suresi 146. âyettir. “Ellezîne âteynâhumu-l kitâbe ya’rifûnehu kemâ ya’rifûne ebnâehum ve inne ferîkan minhüm leyektumûne-l hakka ve hum ya’lemûn(e)” (*Kendilerine kitap verdiğimiz kişiler onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanır. Gerçekten onlardan bir grup ise hakkı bilerek gizlerler.*) Bu âyette ‘ya’rifûnehu’ kelimesindeki ‘hu’ zamiriyle neyin kastedildiği ve bunun nasıl anlaşıldığı incelemek istediğimiz husustur. Bu zamirden hareketle âyetin bağlamı dışında nasıl anlaşıldığını konu edinmek istiyoruz.

Bu âyetten önceki âyetlere bakıldığında görülecektir ki 142-145 arası âyetler, kiblenin değiştirilmesi, bunu tenkit eden ehl-i kitabın eleştirilmesi,⁶⁸ bu değişikliğin sami mi olanla olmayanı birbirinden ayıran bir nitelik arz etmesi,⁶⁹ Hz. Peygamber’in (sav) razı olacağı kibleye çevrileceği ve artık kible olarak Mescid-i Haram’a yönelmesi⁷⁰ ve ehl-i kitabın Hz. Peygamber’in kiblesine dönmeyecekleri, onun da ehl-i kitabın kiblesine dönmemesi gerektiği⁷¹ gibi konulardan bahsetmektedir.

Âyetin sonrasına bakıldığında ise hakkın Allah tarafından geldiği ve buna karşı şüphe içerisinde olunmaması gerektiği,⁷² herkesin yöneldiği bir taraf olduğu, önemli olanın hayırda yarışmak olduğu, nerede olursanız olun Allah sizi bir araya getirir hakikatinin ihtar edilmesi⁷³ gibi konuların ele alındığı görülecektir. Dolayısıyla 146. âyet bu bağlam içinde ele alındığında ‘ya’rifûnehu’ kelimesindeki ‘hu’ zamirinin ‘kible/Mescid-i Haram’ anlamı taşıdığı açığa çıkar diye düşünmekteyiz.

Bu âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak şu rivâyet nakledilmektedir: “Yahudilerden bazı kişiler Peygamberimize (sav) ‘neden Kâbe’yi tavaf ediyorsunuz ki o taştan yapılmış bir yapıdır’ dediler. Peygamberimiz (sav) ‘Gerçekten siz de biliyorsunuz ki beytin/evin (Kâbe’nin) tavaf edilmesi haktır. Muhakkak ki onun kible olduğu Tevrat ve İncil’de yazılmıştır. Fakat siz, Allah’ın kitabında onun bir kible olduğu gerçeğini gizliyorsunuz ve bunu inkâr ediyorsunuz’ dedi. Onlardan biri ‘Biz kitabımızdan hiçbir şeyi gizlemiyoruz’ dedi. İşte bu hadise üzerine Allah bu âyeti indirdi.⁷⁴ Dolayısıyla ‘ya’rifûnehu’ kelimesindeki ‘hu’ zamirinden kastedilen Beyt-i Haram olup bu kelimenin anlamı ‘Beyt-i Haram’ın (Kâbe’nin) kible olduğunu biliyorlar’⁷⁵ şeklinde olmaktadır.

⁶⁸ el-Bakara 2/142.

⁶⁹ el-Bakara 2/143.

⁷⁰ el-Bakara 2/144.

⁷¹ el-Bakara 2/145.

⁷² el-Bakara 2/147.

⁷³ el-Bakara 2/148.

⁷⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, 1/85.

⁷⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, 1/85.

Taberî de âyetin tefsirinde şunları söyler: "Yahudi ve Hıristiyan âlimleri, Beyt-i Haram'ın kendilerinin, Hz. İbrahim'in (as) ve senden -Hz. Peygamberi kastediyor- önceki peygamberlerin kiblesi olduğunu kendi çocuklarını bildikleri gibi biliyorlar."⁷⁶

Fakat bu âyetin tefsirinde 'ya'rifûnehu' kelimesindeki 'hu' zamirinden kastedilen şeyin Hz. Muhammed, (sav) daha doğru bir ifadeyle onun Allah'ın resulü olduğu gerçeğini iddia edenler de olmuştur. Kelimenin anlamının ise 'Onlar Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu biliyorlar'⁷⁷ şeklinde olduğu söylenmiştir. Bir başka yerde ise "Yahudi ve Hıristiyanlar, kendi kitaplarında Hz. Peygamber ve sıfatlarının olduğunu kendi çocuklarını bildikleri gibi biliyorlar"⁷⁸ denilmiştir.

Bu âyete bağlam dışında mana verilmesini incelememizdeki asıl maksat, böyle bir kullanımın Hz. Ömer (ö. 23/644) tarafından yapılmasıdır. Rivâyete göre Hz. Ömer, Abdullah b. Selâm'a (ö. 43/663-64) bu âyete atıfla "Ehl-i Kitap, Hz. Peygamber'i kendi çocuklarının bildikleri gibi biliyorlar. Bu marifet nasıldır ey İbn-i Selâm?" diye sordu. O Hz. Ömer'in sorusuna şöyle cevap verdi: "Onu aranızda gördüğümüzde Allah'ın peygamberi olduğunu Allah'ın vasıflandırdığı şekliyle biliriz. Bu tıpkı bir adamın başka oğlan çocukları arasında kendi oğlunu gördüğü zaman bilmesi gibidir. Ben Hz. Muhammed'i (sav) kendi oğlumdan daha iyi tanırım." Bunun üzerine Hz. Ömer "Bu nasıl olur" dedi. O da şu şekilde karşılık verdi: "Onu, Allah'ın bize kitabımızda vasıflandırması sayesinde bilirim ki odur. Fakat oğlum için aynısını diyemem zira annesinin ne yaptığını tam olarak bilemem." Bu sözlerden sonra Hz. Ömer "Allah seni muvaffak eylesin, isabet ettin ve de doğru söyledin."⁷⁹ diyerek Abdullah b. Selâm'ı tasdik etti.⁸⁰ Bu rivâyet gerçekten çok önemlidir, çünkü Hz. Ömer gibi bir sahâbînin âyeti bağlamı haricinde anlaması ve kullanması âyetleri bağlam dışı anlamının imkânı açısından dikkate değerdir.

SONUÇ

Âyetleri bağlam dışı kullanmanın, Hz. Peygamber (sav) ve sahâbe dönemine kadar uzandığını söylemek mümkündür. Zira bizzat Peygamberimiz (sav), bunun örneklerini sergilemiş ve Amr b. Âs rivâyetinde de görüldüğü üzere böyle bir anlamayı onaylamıştır. Ayrıca sahâbenin en önemlilerinden Hz. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mesûd ve Ebû Hüreyre gibi zatların âyetleri bağlamları haricinde anlayabildiği ve kullanabildiği

⁷⁶ Taberî, *Camî'u'l-Beyan an Te'vîli'l-Âyi'l-Kur'ân*, 2/670.

⁷⁷ Hûd b. Muhakkem el-Hevvârî, *Tefsîru Kitabi'l-lahi'l-Aziz*, thk. El-Hac bin Saîd Şerîfî (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990), 1/156.

⁷⁸ İbn Ebû Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/255.

⁷⁹ el-Hevvârî, *Tefsîru Kitabi'l-lahi'l-Aziz*, 1:156.

⁸⁰ Ehl-i Kitap bilginlerinin, Peygamberimizi tanımalarının onun fiziksel özelliklerinden dolayı olmadığını, vahiy ve vahyin içeriğine dair olan bilgilerinden kaynaklandığını ve Peygamberimizin vahiyle ilgili konulardan bahsetmeye başlaması üzerine onun peygamber olduğunu anladıklarını ifade eden bir çalışma için bkz. Ömer Cide, 2/146 ve 6/20 Ayetlerinin Tebşîrat Bağlamında Değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (Haziran 2017), 148.

görülmüştür. Bu tarz bağlam dışı kullanımların, daha sonra gelen ve Kur'ân'ı anlamaya çalışan kimseler için birer örnek oluşturduğu söylenebilir. En azından, tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda, bağlam dışı anlama sebeplerinden birinin, mezkûr örnekler olduğu ifade edilebilir. Fakat şu da belirtilmelidir ki bu örneklerdeki bağlam dışı kullanımlar, ne Kur'ân'a, ne sünnete ve ne de İslâm dininin ruhuna aykırı olan kullanımlardır. Belki âyetin içinde bulunduğu bağlam, anlaşılan manayı ifade etmiyor olabilir, fakat o anlamın, diğer bazı âyet/hadislerle teyit edilmiş ve desteklenmiş bir anlam olduğu söylenebilir. Bu tarz kullanımlar, ayet veya pasaj bağlamı denilebilecek bağlam dışında bir anlam olsa da Kur'ân bütünlüğünde/bağlamında sahih kullanımlardır. Burada sahâbenin hepsinin bu tarz anlamalarının doğru olduğunu söylemiş olmuyoruz. Sahâbe de âyeti yanlış bir bağlamda yanlış anlamış ve kullanmış olabilir. Fakat genelde bu tarz anlamalar ve kullanımlar ya Hz. Peygamber (sav) tarafından ya da diğer sahâbîler tarafından düzeltilmiştir. Bizim söylemek istediğimiz sahâbede görülen bazı bağlam dışı kullanımların Kur'ân, sünnet ve İslâm bağlamında doğru olduğunu ve buradan hareketle de her ne kadar kendi bağlamında farklı anlamlar vermenin mümkün olmadığı bazı âyetlere, Kur'ân, sünnet ve İslâm bağlamına uygun olan farklı anlamlar verme imkânının olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bakkal, Ali. "Kur'ân'ı Anlamada Siyâk-Sibâkın Önemi". *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökçür vd. 11-48. Ankara: İlim Yayıma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2009.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki v.dğr. 4 cilt. Kahire: El-Mektebetü's-Selefiye, 1400/1980.

Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih*. trc. Abdullah Feyzi Kocaer. Konya: Hüner Yayınevi, 2009.

Cide, Ömer. 2/146 ve 6/20 Ayetlerinin Tebşirat Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (Haziran 2017), 138-153.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sahihu Sünen-i Ebî Dâvûd*. mlf. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî. 7 cilt. Kuveyt: Dâr-ı Gerâs, 1423/2002.

Erten, Mevlüt. "Tefsirde Sahâbenin Öznelliği". *Kur'ân ve Sahâbe Sempozyumu*. (Sivas, 22-23 Mayıs 2015), ed. Hasan Keskin ve Abdullah Demir. 171-196. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2016.

Erul, Bünyamin. "İlk Dönem Kur'ân Okumaları (Sahâbenin Kur'ân'ı Anlama Çabaları Üzerine)". *VII. Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Müslümanlar (Kayseri 15-16 Mayıs 2004)*. 23-40. Ankara: Fecr Yayınevi, 2005.

Fayda, Mustafa. "Fey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/511-513. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Abdulhamid Henedâvî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1424/2003.

Hevvârî, Hûd b. Muhakkem. *Tefsîru Kitabi'llahi'l-Aziz*. thk. El-Hac bin Saîd Şerîfî. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990.

İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezâru'l-Bâz, 1417/1997.

İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürrî el-Kurtubî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Aziz*. thk. Ebu Abdillâh Hüseyin bin Ukkâşe-Muhammed bin Mustafa el-Kenz. 5 cilt. Kahire: el-Fârûku'l-hadîse, 1423/2002.

İbn-i Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sami bin Muhammed es-Selâme. 8 cilt. Riyâd: Dar-ı Tayyibe, 1418/1997.

İbn-i Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arab*. nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab ve Muhammed es-Sadık el-Ubeydi. 6:434-438. 18 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabi, 1419/1999.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. 9 cilt. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 3. Baskı. 1404/1984.

Kırca, Celal. *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kur'ân'ı Anlama (Sorunlar-Yöntemler)*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2010.

Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-İşârât*. thk. Said Katife. 6 cilt. Kahire: Mektebetü't-Tevfikiye, t.y.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Fatıma Yusuf el-Haymî. 5 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1425/2004.

Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferid. 3 cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1424/2003.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*. 18 cilt. Kahire: el-Matbaatu'l-Mısıriyeti bi'l-Ezher, 1349/1930.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi's-Süyûtî ve Hâşiyeti's-Sindî*. thk. Mektebu Tahkîki't-Turasi'l-İslâmî. Beyrut: Daru'l-Marife, t.y.

Nisâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir. *Kitabu Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Sa'd b. Muhammed es-Sad. 2 cilt. Medine: Dâru'l-Meâsir, 1423/2002.

San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Müslim Muhammed. 3 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410/1989.

Seâlibî. Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *Cevahirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kurân*. thk. Ali Muhammed Muavviz vd. 5 cilt. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*. thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Merkez-i Hicr, 1424/2003.

Ömer, Ahmet Muhtar. “Bağlam Teorisi”. trc. Şahin Güven. *Bilimname* 20/1 (Mart 2011), 197-208.

Öz, Ahmet. *Kur'ân'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.

Taberî, Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 25 cilt. Kahire: Dar-ı Hicr, 1422/2001.

Tiyek, Fatih. *Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “Bağlam”. erişim: 08 Aralık 2020. <https://sozluk.gov.tr/>.

Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî'. *Tefsîru't-Tüsterî*. thk. Muhammed Basil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1423/2002.

Ünver, Mustafa. “Kur'ân'ı Kerim'in Anlaşılmasında Siyâk-Sibâkın Önemi”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu (Samsun 22-23 Ekim 1992)*. 99-114. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1992.

Yeğîn, Abdullah. “Sibâk”. *İslâmî, İlmî, Edebî, Felsefî Yeni Lûgat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 2008.

Yıldız, Abdullah. “Serahsi'nin (483/1090) Hadis Anlayışı – 2 Nesh ve İhtilafu'l-Hadisle Alakalı Meseleler”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1999), 255-298.